

Н. З. Рогатинська
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Тернопільського національного економічного університету

УДК 343.14 + 343.135

ЗНАЧЕННЯ ДОКУМЕНТА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розкрито поняття і значення документів як джерела доказів у кримінальному судочинстві. Наведено відмінність “інших документів” від документів — речових доказів та протоколів слідчих і судових дій. Проаналізовано основні вимоги, яким повинні відповідати кримінально-процесуальні документи. Визначено особливості збирання, перевірки та оцінки документів як джерел доказів у кримінальних справах.

Ключові слова: документи, джерело доказів, кримінально-процесуальне доказування, “інші документи”, протоколи слідчих і судових дій.

Однією з актуальних проблем є питання документів як джерела доказів у процесі кримінально-процесуального доказування, яке недостатньо врегульоване на законодавчому рівні та спричиняє певні проблеми на практиці.

При виконанні органами дізнання і досудового слідства завдань, вказаних у ст. 2 КПК України — охорона прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був покараний — важливе значення мають процесуальні документи кримінального судочинства.

Одним з обов'язкових елементів будь-якої діяльності — правової, управлінської, адміністративної — є фіксація інформації, оскільки отримувати, передавати на відстань, зберігати в часі її можна тільки попередньо зафіксувавши. Тому матеріальними носіями інформації, що фіксується, є документи. Зафіксована в документах інформація надійно зберігається.

Теоретичною основою дослідження слугували праці, присвячені проблемам використання документів як процесуальних джерел доказів у кримінальному судочинстві: Ю. П. Аленіна, М. І. Бажанова, В. П. Бахіна, Т. В. Варфоломеевої, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, В. П. Гмирка, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, А. В. Іщенко, В. М. Іщенко, Н. С. Карпова, Є. Г. Коваленка, М. В. Костицького, В. П. Колмакова, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, М. М. Михеєнка, О. Р. Михайленка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, М. І. Сірого, С. М. Стахівського, В. М. Тертишника, Г. І. Чангулі, Л. Д. Удалової, В. Ю. Шепітька, О. Г. Шило, М. Є. Шумила та інших дослідників.

Аналіз наукової літератури, законів і нормативно-правових актів свідчить про те, що поняття “документ” має багато аспектів, особливостей та різний зміст.

Існує безліч визначень документа, які зафіксували певні уявлення про те, що він собою являє. Документ є одним із найпоширеніших елементів суспільних відносин, тому що створюється людиною, має в собі завжди певну інформацію, є “матеріальним об'єктом” або речовим носієм інформації. Визначення поняття

“документ” можна зустріти в різноманітних словниках, довідниках, енциклопедіях, але воно не має нормативного характеру. Для того, щоб будь-яка інформація про факти, події, явища об’єктивної дійсності та розумової діяльності людини, закріпленої на спеціальному матеріалі, набула сили документа, необхідно, щоб ця інформація мала офіційний характер і юридичне значення. Юридичне значення документів виражається в їхній здатності викликати правові наслідки.

Так, Б. Пінхасов визначає документ як матеріальний об’єкт, що містить відомості про події і факти, викладені за допомогою письмових та інших знаків, які однозначно передають людську думку або закріплені і відтворюються з допомогою технічних засобів у вигляді зображення чи усної мови [1].

Деякі автори вважають, що не слід поняття документа — джерела доказової інформації — формулювати як матеріальний носій, який містить відомості, що мають значення для справи, через те, що таке розуміння документа заздалегідь надає йому статус речового доказу.

В. Дорохов вважає, що документ — це письмовий акт встановленої або загальнопринятої форми, складений певними і компетентними установами, підприємствами й організаціями, посадовими особами, а також громадянами для викладення відомостей про факти чи засвідчення фактів, які мають юридичне значення, або для підтвердження прав і обов’язків [1].

До переліку джерел доказів у кримінальному процесі України належать документи, однак природа деяких з них досі не досліджена. До останніх належать “інші документи”.

Визначення поняття “інші документи” є досить вдалим, оскільки законодавець, вказуючи у ст. 65 КПК України на інші документи, підкреслив, що поряд з протоколом слідчих і судових дій джерелами доказів також є й інші документи (протоколи слідчих і судових дій за своєю природою теж документи, які охоплюють процесуальний зміст). У назві ст. 83 КПК України відсутнє слово “інші”, сама стаття називається “Документи”.

Із наведеного випливає, що слово “інші”, яке дуже часто використовується законодавцем при визначенні одного із джерел доказів у ст. 65 КПК України, має як смислове так і стилістичне значення.

Згідно зі ст. 83 КПК України документи є джерелом доказів, якщо в них викладені або засвідчені обставини, які мають значення для справи [2].

Документи є предметом, на яких за допомогою письмових знаків, звуку, зображення зафіксована певна інформація.

Документ може бути використаний у доказуванні і як речовий, і як письмовий доказ, і як обидва види доказів разом залежно від того, що в конкретному випадку має першочергове значення. Щодо цього питання в літературі немає єдиної усталеної думки.

Письмові докази як матеріальне явище споріднені речовим доказом, а як вираження змісту свідомості — показами. Саме через свій подвійний характер вони не відносяться ні до речових доказів, ні до показань, а утворюють самостійний вид доказів.

Процесуальний режим фіксації появи, зберігання та вирішення долі документів, по суті, відрізняється від процесуального режиму, встановленого законом для речових доказів. Через це і важливо в кожному конкретному випадку визначити, з яким джерелом доказів ми маємо справу — документом чи речовим доказом.

У зв’язку з цим необхідно з’ясувати, чим же взагалі відрізняється документ від речового доказу за своєю процесуальною природою.

Деякі автори при відмежуванні документів і речових доказів виходять із переліку ознак, які можуть мати окремі види речових доказів. Вони вважають, що документи стають речовими доказами, якщо вони мають одну з ознак речових доказів і можуть бути засобом для встановлення обставин справи [3, с. 134]. Але перелік ознак речових доказів не є чітко визначеним. А така ознака, як здатність

бути засобом встановлення обставин справи, охоплює взагалі всі види джерел доказів [4, с. 64].

Кримінально-процесуальний закон не містить загальних вимог, які пред'являються до документів, складених у кримінальних справах, вказуючи лише назву і зміст деяких із них. Проте всі документи повинні відповідати загальним вимогам, які ставляться до будь-яких індивідуально-правових актів застосування норм права. Вони повинні бути законними, обґрунтованими, справедливими, логічними, правильно оформленими.

Кримінально-процесуальним документом можна вважати письмовий документ, складений на основі кримінально-процесуального закону уповноваженим на це суб'єктом у зв'язку із здійсненням будь-яких процесуальних актів, у якому засобами письмової мови зафіксовано інформацію про хід та результати діяльності учасників кримінального процесу.

Процесуальний документ — невід'ємний атрибут процесуальної дії або рішення. Неприпустиме здійснення будь-якої процесуальної дії без складання передбаченого законом процесуального документа і навпаки, в ньому відображено зміст і форму, що засвідчує хід та результати. Він відіграє суттєву роль у розвитку кримінального процесу та здійсненні правосуддя, слугує засобом реалізації учасниками процесу своїх прав та законних інтересів, є однією з гарантій захисту.

Наведене вище дозволяє виділити таку структуру кримінально-процесуального поняття документа як джерела доказів:

- документ завжди є матеріальним об'єктом;
- документ є джерелом доказової інформації, коли в ньому зафіксовані відомості про події та факти, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи;
- зміст документа повинен відповідати вимогам: законності, обґрунтованості, справедливості, послідовності;
- відомості засвідчуються чи описуються органами або особами, від яких документ виходить, у межах їх посадової компетенції або якщо документ виходить від громадянина в межах повноважень і фактичної проінформованості;
- документ повинен бути одержаний у встановленому кримінально-процесуальному порядку органами розслідування або судом і доданий до матеріалів справи.

Таке розуміння поняття та суті документа як джерела доказової інформації найоб'єктивніше відображає його кримінально-процесуальну природу.

У кримінальному судочинстві існує безліч видів кримінально-процесуальних документів: постанови, протоколи, ухвали, подання, обвинувальні висновки, вироки, скарги, протести, вказівки, повістки зобов'язання, повідомлення, доручення, заперечення, клопотання, заяви, пояснення, описи тощо.

Розмежування документів як самостійного виду джерел доказів і документів-речових доказів необхідно проводити не за якоюсь окремо взятою ознакою, а за сукупністю їх характерних властивостей.

А. П. Запотоцький пропонує проводити розмежування документів-джерел доказів від документів-речових доказів за такими критеріями:

- 1) відомості, які зафіксовані у документах-речових доказах, відрізняються від інформації, що міститься в "інших документах", за своїм процесуальним статусом;
- 2) доказове значення у документах-джерелах доказів має лише зміст, а їх форма має допоміжне значення. На відміну від них, документи — речові докази значимі у справі не лише за змістом, а й за своїм зовнішнім виглядом, місцем, часом їх виявлення тощо;
- 3) документи-джерела доказів можуть бути замінними, у той час як документи-речові докази внаслідок того, що зміни, які відбулися з ними, пов'язані з подією злочину, не можуть бути замінені на інші, оскільки сліди, що відобразились у них, є унікальними й існують в одній;

4) документи як джерела доказів можуть копіюватися з наступним процесуальним оформленням, що не зменшує їх доказового значення, а речові докази практично завжди унікальні і неповторювані;

5) документ–джерело доказів містить у собі відомості, які складаються з опису події злочину чи фактів його вчинення за допомогою письма або інших умовних знакових кодів тощо, на відміну від документа–речового доказу, що закріплює не опис матеріальних слідів злочину чи факту його скоєння, а самі сліди злочину, які збереглися на ньому [1]

Протоколи слідчих і судових дій відрізняються від інших документів за часом та порядком їх складання. Істотна відмінність “інших документів” від протоколів слідчих і судових дій полягає в умовах їх складання. Так, процесуальний закон спеціально регламентує порядок складання протоколів слідчих і судових дій, який покликаний сприяти отриманню достовірних доказів у кримінальній справі. На противагу цьому, “інші документи” з’являються у справі так би мовити в “готовому вигляді”, а процесуальний закон лише регламентує питання їх збирання, залучення до справи та оцінки, але не порядок складання [5].

Отже, документи можуть виступати як речовими доказами, так і самостійними джерелами доказів. Визначення ознак документів як речових доказів і як самостійних джерел доказування має велике практичне значення, оскільки вимоги, які ставляться до документів речових доказів і до документів як самостійних джерел доказування, різні.

Процес збирання доказів — складне поняття, яке включає в себе спосіб одержання відомостей про факти, що мають значення у справі.

Збирання документів як джерел доказів складається з декількох етапів:

— пошуку джерела інформації, тобто об’єктів, які “були присутні” на місці події та причинно пов’язані зі злочином;

— фіксації джерел інформації, тобто застосування технічних засобів і тактичних прийомів для отримання відбитка джерела інформації у формі, доступній для його сприйняття об’єктами доказування;

— вилучення джерела інформації з матеріального середовища та його процесуальна фіксація у протоколі слідчої дії;

— зберігання джерела інформації, тобто вжиття заходів із застосуванням необхідних технічних засобів для створення штучних умов, за яких усуваються природні фактори, здатні руйнувати структуру матеріального джерела.

Дослідження джерел інформації охоплює процедури пізнання їх слідчим, особою, яка здійснює дізнання, судом, прокурором та експертом з метою встановлення наявності відображеної інформації, можливості зарахування її до факту, який потребує доказування, а також наскільки ця інформація узгоджується з іншими доказами.

Оцінювання доказів — це логіко-психологічний процес, під час якого в суб’єкта формується уявлення (упевненість) щодо інформаційної значимості фактичних даних, тобто інформації, що міститься в її матеріальних носіях, а також щодо причинних зв’язків джерел інформації й достатності сформованого комплексу доказів для прийняття процесуального рішення.

Витребування документів, як спосіб їх збирання, має універсальний характер, у зв’язку з чим може застосовуватися на всіх стадіях кримінального процесу.

Особливостями перевірки документів у стадії досудового розслідування є:

1) провадження слідчих та інших процесуальних дій, у результаті яких до справи приєднуються документи;

2) перевірка документів відбувається на цій стадії в умовах обмеження дії деяких важливих принципів кримінального процесу;

3) перевірка проводиться дізнавачем, слідчим, прокурором, котрі не є самостійними і незалежними у тій мірі, яка властива суду;

4) зміст і результати діяльності з перевірки документів як самостійних джерел доказів не є остаточними й обов'язковими для суду.

На стадії судового розгляду складаються більш сприятливі умови для перевірки документів-джерел доказів, що обумовлені дією цілого ряду чинників:

- 1) дія всієї сукупності принципів кримінального процесу;
- 2) наявність у розпорядженні суду і сторін сукупності доказів та їх процесуальних джерел, котрі зібрані, перевірені та оцінені на стадії досудового розслідування, і, як наслідок, володіння ними повною картиною скоєного злочину, що встановлена під час розслідування.

Отже, оцінюючи будь-який наявний документ у справі з точки зору його допустимості, особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор, суддя (суд) повинні з'ясувати низку таких питань:

- 1) чи належить він до такого джерела доказів як "інші документи";
- 2) чи не було допущено порушення кримінально-процесуального закону у процесі отримання і приєднання документа до матеріалів справи;
- 3) якщо були допущені порушення закону при одержанні такого документа, то наскільки вони вплинули на достовірність наявних у ньому відомостей;
- 4) чи можливе взагалі використання цього документа та відомостей, що у ньому містяться, у процесі доказування, при встановленні наявності порушень процесуального закону під час його одержання.

Таким чином, викладене говорить про досить широке коло документів — доказів, які використовуються у кримінальних справах та їх важливе значення як речових доказів при доказуванні у кримінальному судочинстві. Тому дослідження поняття "документ" потребує подальших наукових розробок, як і окремі питання застосування документів як доказів у кримінальному судочинстві. Наявні на практиці махінації з метою включення певних видів доказів до кримінальної справи є недопустимими і повинні бути виключені шляхом впровадження легального закріплення залучення певних доказів до справи.

Список використаних джерел

1. *Іщенко, В.* Поняття документа як джерела доказів у кримінальному судочинстві [Текст] / В. Іщенко // *Право України*. — 1997. — № 2. — С. 42–44.
2. *Кримінально-процесуальний кодекс України*. Науково-практичний коментар [Текст] / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. — [вид. п'яте, перероб. та доп.]. — К. : Юрисконсульт, КНТ, 2008. — 896 с.
3. *Грошевий, Ю. М.* Докази і доказування у кримінальному процесі [Текст] : [наук.-практ. посіб.] / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. — К. : КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2006. — 274 с.
4. *Тертишник, В. М.* Теорія доказательств [Текст] : [учебн. изд.] / В. М. Тертишник, С. В. Слинко. — Х. : Арсис, 1998. — 256 с.
5. *Запотоцький, А. П.* Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза" / А. П. Запотоцький ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2009. — 18 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою публічного права
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 6 від 31 січня 2011 року)*

Надійшла до редакції 20.02.2012

Рогатинская Н. С. Значение документа как источника доказательств в уголовном судопроизводстве

Раскрыто понятие и значение документов как источников доказательств в криминальном судопроизводстве. Приведено отличие “других документов” от документов — вещественных доказательств и протоколов следственных и судебных действий. Проанализированы основные требования, которым должны отвечать уголовно-процессуальные документы. Определены особенности сбора, проверки и оценки документов как источников доказательств в уголовных делах.

Ключевые слова: документы, источник доказательств, уголовно-процессуальные доказывания, “другие документы”, протоколы следственных и судебных действий.

Rogatynska, N. S. The Value of the Document as a Source of Evidence in Criminal Proceedings

In the article a concept and value of documents as sources of evidences is exposed in the criminal legal proceeding. The difference of “other documents” is resulted from documents — material evidences and protocols of consequence and judicial actions. The basic requirements which criminal-judicial documents must answer are analysed. The features of collection, verification and estimation of documents, are certain as sources of evidence in criminal cases.

Key words: documents, source of proofs, criminal-judicial finishing telling, “other documents”, protocols of consequence and judicial actions.

